

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ЛИБОВЕЦЬ Олена Миколаївна

ПАРТІЯ БОРОТЬБИСТІВ В УКРАЇНСЬКІЙ РЕВОЛЮЦІЇ
1917-1920 рр.

Спеціальність 07.00.01 – історія суспільних рухів
і політичних партій.

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 1993

ДВ 28006

Робота виконана на кафедрі загальної історії гуманітарних факультетів Київського університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник – кандидат історичних наук,
доцент Полохало В.І.

Офіційні опоненти – доктор історичних наук,
професор Мусієнко В.В.
– кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Гошуляк І.Л.

Провідна установа – Український державний аграрний університет

Захист відбудеться "17" грудня 1993 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої ради К.068.18.03 при Київському університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 252001, м.Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 349.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Київського університету /вул. Володимирська, 58/.

Автореферат розісланий "15" листопада 1993 р.

Вчений секретар спеціалізованої ради, кандидат історичних наук,
доцент

Мянцева І.В.

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

00814015 (J)

ЛНБ ім. В. Стефаніка

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

Актуальність теми дослідження. Розв'язання сучасних проблем, пов'язаних з розбудовою незалежної України, спонукають дослідників до вивчення досвіду національно-визвольних змагань періоду української революції 1917-1920 рр. Адже ті завдання, які не змогла вирішити ця революція, певною мірою успадкувала молода українська держава.

Критичного осмислення і творчого використання досвіду діяльності, боротьби та взаємостосунків різних політичних партій в українській революції вимагають, зокрема, проблеми формування сучасної багатопартійної системи в Україні. Нові політичні партії, громадські організації та рухи, що з'явилися в Україні останнім часом, багато чого корисного можуть запозичити у програмах та багатій практиці своїх політичних попередників, що діяли у першій чверті ХХ ст. Досконалий аналіз політичних доктрин колишніх політичних партій може мати неабияке значення для формування політичних платформ та збільшення потенціалу новоутворених політичних партій в Україні.

З огляду на це не є винятком і партія боротьбистів. Вона утворилася влітку 1918 р. і в своїй політичній доктрині зробила спробу об'єднати національні вимоги України з постулатами більшовизму, започаткувавши таке явище як український націонал-комунізм. Відображення ідей боротьбизму можна прослідкувати протягом усього радянського періоду історії України, які більшов чи меншов міром відбивалися на діяльності як окремих політичних партій /наприклад, УКП/, так і на діяльності відомих українських політичних лідерів /найяскравішою фігурою серед яких є, безперечно, М.Скрипник/. Ідеї боротьбизму можна знайти і в програмах деяких сучасних політичних партій, що діють в Україні.

Таким чином, дослідження теми: "Партія боротьбистів в українській революції 1917-1920 рр." має актуальне значення, як з огляду потреб розвитку сучасної української історичної науки, так і з огляду на проблеми становлення багатопартійності в Україні у нинішніх умовах.

Об'єктом цього дослідження є політична доктрина і практика партії боротьбистів.

Предметом дослідження є механізм виникнення, формування та розвитку боротьбизму, його еволюція від політичної течії з УНР

до окремої партії та до національно-комунізму.

Хронологічні рамки дисертації охоплюють період з квітня 1917 року до березня 1920 року. Початок становлення боротьбистів пов'язаний з політичним і організаційним оформленням усередині УПСР так званої "лівоберекної" течії, що стала основою виникнення майбутньої партії. Хронологічними рамками існування боротьбистів як партії є травень 1918 - березень 1920 рр. Саме цьому періоду в дисертації і приділяється найбільша увага. Дослідження завершуються періодом ухвалення ЦК партії боротьбистів у березні 1920 р. постанови про саморозпуск партії і організований вступ її членів до КП(б)У.

Стан наукової розробки теми. З усіх впливових політичних сил, які боролися на Україні за владу в період революції 1917-1920 рр., боротьбизм є найменш висвітленою проблемою. Причиною цього є те, що він опинився начебто між двох вогнів, ставши "небажаним" тодішнім головним силам - національним, насамперед, Директорії /оскільки боротьбисти стояли на "комуністичних позиціях"/ і водночас комуністичним, тобто більшовикам, які вбачали у боротьбистах представників "українського націоналізму".

Ця тенденція зумовила згодом і підходи до наукового вивчення політичної доктрини та практики боротьбизму. Зарубіжна історіографія у висвітленні історії національно-визвольних змагань Української доби революції 1917-1920 рр. більше уваги приділяла, передовсім, тим політичним силам, що репрезентували "самостійницький" табір. Щодо радянської історіографії, то вона по суті замовчувала саме існування цієї партії. Окремі скімети, що почали з'являтися з 50-х років в дослідженнях, далеко не відповідали об'єктивним тенденціям розвитку партії боротьбистів.

Певна інформація про виникнення та деякі аспекти діяльності партії боротьбистів міститься у роботах активних учасників революції. Ці праці дають уявлення щодо ставлення різних політичних партій до боротьбистів.¹

¹ Винниченко В. Відродження нації. - Київ-Відень. - 1920; Рафес М.Г. Два года революции на Украине./Эволюция и раскол Бунда/. - М. - 1920; Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр. - Прага. - 1922; Тютюнник В. Зимовий похід 1919-1920 рр./Політичний огляд/. - Коломия. - 1923; Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. - Прага. - 1942 та ін.

Ще за часів існування партії, деякі з її членів робили спробу написати історію виникнення та діяльності боротьбистів.¹ Однак ці праці мали характер пропагандистського спрямування, метою яких було ознайомити рядових членів партії і більш широкий загал з історією партії.

Особливої уваги заслуговує робота колишнього члена партії боротьбистів Івана Майстренка "Боротьбизм. Історія однієї течії українського комунізму", яка була написана їм в еміграції. Фактично це єдина книга, яка присвячена повністю боротьбизму і містить аналіз діяльності цієї партії. Хоч в ній відсутня характеристика політичної доктрини партії, аналіз організаційних засад тощо, проте вона надзвичайно важлива як інформаційне джерело для вивчення історії боротьбистів.

В радянській історіографії найбільш інтенсивне висвітлення цієї проблеми спостерігалось в 20-х роках. Проте вже з самого початку позначилася певна упередженість у вивченні цієї теми, а саме під кутом зору взаємовідносин з КП/б/У: Цю тенденцію відбили праці радянських істориків, що мали характер підручників.²

З початку 30-х років, під впливом "Короткого курсу КП/б/У", став домінуючим погляд, згідно з яким табір ідейних опонентів більшовиків не заслуговує уваги взагалі, а партія боротьбистів, зокрема. В 30-50-х роках історія політичних партій фактично замовчувалася. Таке мовчання супроводжувалося репресіями щодо колишніх членів політичних партій у тому числі й щодо боротьбистів.

Розробка проблеми розпочалася з другої половини 50-х років. В ці роки сформувалися два основних напрямки у висвітленні історії та діяльності політичних партій. По-перше, всі національні партії соціалістичного спрямування трактувалися як "дрібнобуржуазні", "націоналістичні". Не стали винятком і боротьбисти, оскільки, на

1 Хвиля А. Нариси історії партії. // Боротьба /Чернігів/. - Ч. 17, 19, 22. - 1919; Блакитний В. Що таке комуністи-боротьбисти. Історичний нащрк. // Боротьбист /Київ/. - № 1-2. - 1920; Хто такі комуністи-боротьбисти. - Лубни. - 1920 та ін.

2 Майоров М. Из истории революционной борьбы на Украине. - К. - 1922; Гавич-Черкасский М. История Коммунистической партии Украины. - К. - 1923; Попов Н.Н. Очерк истории Коммунистической партии /большевиков/ Украины. - К. - 1923; Воллин М. История КП/б/У в осятом очерке. - Харьков. - 1930 та ін.

думку авторів, претендували на "особливий шлях української соціалістичної революції". По-друге, предметом досліджень були не окремі політичні партії, а лише тактика КП/б/У щодо них. Це поширювалося на державному, ідеологічному рівні. Таким напрямком домінував без особливих змін у розвитку історіографії проблеми і згодом, зокрема, в 70-80-х роках.

З цієї теми було захищено дві дисертації¹, вийшло ряд статей². Заслуговує на увагу монографія І. Ф. Кураса.³ Однак названі роботи не вийшли "за межі дозволеного", тому їх не можна вважати об'єктивними науковими дослідженнями, а лише як такі, що обслуговували офіційну ідеологічну доктрину.

Певний відхід від звичних ідеологічних настанов починається в 1989-1990 рр. В цей час значно підвищується інтерес до життя та діяльності окремих політичних діячів України, зокрема, а лідерів боротьбистів тощо.⁴

Але дійсні можливості вільного дослідження з'являється в українських істориків лише після прийняття Акту про незалежність України 24 серпня 1991 р. З цього часу падають нарешті всі "ідеологічні настанови" та "догматичні межі".

З початком процесу формування багатопартійності в Україні підвищується інтерес до історії політичних партій, які діяли на її терені. Однак увагу дослідників привертають більше такі партії,

- 1 Полушкина В.А. Рост влияния большевиков и крах мелкобуржуазных партий на Украине на завершающем этапе гражданской войны. - Автореферат. - К. - 1972; Клинтух В.Э. Тактика Коммунистической партии по отношению к мелкобуржуазной националистической партии боротьбистов. - Автореферат. - Одесса. - 1973.
- 2 Полушкина В.А. Осуществление КП/б/У ленинской тактики по отношению к партии боротьбистов /1919-1920/. //Из истории гражданской войны и интервенции 1917-1920 гг. - Сборник статей. - М. - 1974.
- 3 Курас И.Ф. Торжество пролетарского интернационализма и крах мелкобуржуазных партий на Украине. - К. - 1978.
- 4 Дзюба І. Вогнем гартований хорал. //Україна. - №14. - 1989; Панчук М. Життя і смерть Олександра Шумського. //Літературна Україна. - 26 січня 1989; Польовий А. Нарком Григорій Гринько. //Друг читача. - 4 травня 1989; Мельник В. Боротьбист. Нарком. Символіст. //Літературна Україна. - 12 листопада 1992 та ін.

лк УСДНІ, УПСР/центр.теч./ та інші, а боротьбисти знов випадають з їхнього поля зору. Досі ще не з'явилось окремого дослідження з історії та діяльності цієї партії.

Разом з тим, деякі аспекти цієї проблеми були порушені в окремих роботах, предметом дослідження яких не є безпосередньо історія партії боротьбистів. Передовсім, треба назвати дисертацію Стрільця В.В., де значне місце відводиться державотворчій діяльності боротьбистів.¹ Деякі фрагменти з історії партії висвітлює у своїх статтях О.Кренке, що займається дослідженням життя та діяльності одного з лідерів боротьбизму Левка Коваліва.²

Щодо зарубіжної україністики, то вона довгий час майже не торкалася цієї проблеми. Лише в післявоєнні роки за кордоном почали з'являтися окремі праці, в яких робилися спроби дати характеристику ідеології націонал-комунізму, і зокрема боротьбистів. Так, ряд проблем з історії українського націонал-комунізму знайшли висвітлення в працях Артура Адаліза, Ерія Ворриса, Василя Дмитришина, Джона Решетара, Джона Армстона та інших.

Аналіз літератури свідчить, що такі важливі питання як політична доктрина партії, її організаційна побудова, форми та засоби легальної і нелегальної тактики партії, діяльність фракції боротьбистів в радянських урядах та інші залишилися по суті ще не дослідженими, як у вітчизняній, так і зарубіжній історіографії.

Мета і основні завдання дослідження визначені з урахуванням актуальності обраної теми та наукового рівня її розробки. Дисертант досліджує ідейні та організаційні витoki боротьбизму, процес його політичного становлення, місце і роль в українській революції 1917-1920 рр. З огляду на це автор розв'язує такі завдання:

- проаналізувати літературу, яка містить в собі інформацію про партію боротьбистів;
- висвітлити передумови виникнення партії боротьбистів, історію її діяльності;
- проаналізувати основні засади політичної доктрини боротьбизму;

¹ Стрілець В.В. Державотворча діяльність політичних партій України /1917-1920 рр./.. - Автореферат. - К. - 1992.

² Кренке О. Доля боротьбистів. Або про малих дітей з якими "родьки учитель" грався як кіт з мишкою. - Рада. - № 44. - 27 листопада 1992; Кренке О.П. Левко Борисович Ковалів. //Український історичний журнал. - №1. - 1993.

--охарактеризувати організаційну структуру партії, соціальний склад та рівень її впливу на соціальні верстви населення в різних регіонах України;

-- об'єктивно показати місце та роль цієї партії в українській революції 1917-1920 рр., простежити вплив ідей боротьбистів на подальший розвиток української політичної думки;

-- розкрити причини саморозпуску партії.

Методологічна основа. В процесі роботи над темою автор керувався принципами об'єктивності та історизму, які дають можливість всебічного наукового аналізу соціально-політичних процесів у суспільстві. Розв'язанню поставлених у дослідженні завдань допомогло використання загальнонаукових і спеціально-історичних методів дослідження - історичного, логічного, методу класифікації, проблемно-хронологічного, порівняльного, статистичного та інших.

Джерельну базу дослідження складають архівні документи Центрального Державного Архіву Громадських Об'єднань України. Вивчені також фонди Центрального державного архіву вищих органів державної влади і органів державного управління України. Однак архівні матеріали не можуть бути єдиним джерелом дослідження, бо не відбивають всіх аспектів діяльності партії.

Важливою джерельною базою роботи є партійна преса боротьбистів, яка зберіглася в досить доброму стані у бібліотеці Архіву органів державної влади та в Центральній науковій бібліотеці. Партійна преса містить значний матеріал для аналізу та дослідження, бо саме тут друкувалися всі основні документи, в яких викладалися головні засоби політики та тактики партії. На сторінках газет репрезентувалися різні погляди з програмових питань.

Партійна преса як історичне джерело цінна і тим, що в ній друкувалися повідомлення з місць про стан партійних організацій, рівень впливу на населення, соціальний склад та чисельність партії. Оскільки газети боротьбистів виходили в усіх губернських містах і навіть в багатьох повітових, вони дають уяву про регіональний вплив та регіональну діяльність партії.

Використана також преса інших політичних партій України, вона відображає взаємовідносини боротьбистів з іншими партіями, характеризує ставлення цих партій до боротьбистів.

Важливим джерелом є листівки партії, що виходили в періоди нелегальної діяльності доби Гетьманської Держави, Директорії, де-

нікінщини. Вони розширюють уявлення про тактичні засоби нелегальної діяльності партій та визначення її позиції щодо існуючої влади.

Як джерело використовувалися й деякі окремі видання партії у вигляді брошур, а також окремі видання праць лідерів партії.

Наукова новизна дисертації полягає у наступному:

-- уперше у вітчизняній історіографії проведено комплексне дослідження боротьбизму як ідейно-політичної течії і як політичної партії;

-- показано місце та роль партії боротьбистів в українській революції 1917-1920 рр., з'ясовано її вплив на подальший розвиток політичної думки в Україні;

-- аналізується політична доктрина боротьбизму, дається характеристика його організаційних засад, а також соціального складу партії та рівня її впливу в різних регіонах України, тобто висвітлюються питання, які раніше не розглядалися в науковій літературі;

-- дисертант вперше вводить в науковий обіг визначення поняття "боротьбизм".

Практичне значення роботи полягає в тому, що її матеріали та висновки можуть бути використані в таких навчальних курсах як політична історія України, історія України, при розробці спецкурсів з історії політичних партій, української суспільно-політичної думки.

Певне значення дослідження має для поглиблення розуміння програмових документів с.м.х. новоутворених партій в Україні, які певною мірою враховують ідейно-теоретичні засади своїх політичних попередників.

Агробація дисертації. Основні положення та висновки дисертації викладалися на наукових конференціях, обговорювалися на засіданнях та методологічних семінарах кафедри загальної історії гуманітарних факультетів Київського університета ім. Тараса Шевченка і кафедри історії та економічної теорії Мелітопольського педагогічного інституту. А також знайшли своє відображення у публікаціях.

Структура дисертації. Поставлені дослідницькі завдання, логіка їх розв'язання визначили структуру дисертаційної роботи. Вона складається з вступу, трьох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел і літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ.

У вступі обґрунтована актуальність проблеми, її наукова і практична значимість, визначено ступінь наукової розробки тем., охарактеризована джерельна база дослідження, сформульовані його завдання.

У першому розділі - "Передумови виникнення боротьбизму як політичної партії" - досліджується механізм виникнення на терені УПСР нової партії - партії боротьбистів, простежується процес її організаційного оформлення, характеризуються основні засади організаційної побудови партії.

В розділі розкриваються причини виникнення розбіжностей у середині УПСР з основних програмових питань /національного, аграрного, ставлення до політики Центральної Ради тощо/ і формування на базі цього самостійних течій з власним розумінням цих проблем, з тому числі і "лівоберезної", яка стала основою майбутньої партії боротьбистів. Автор доводить, що це мало об'єктивний і закономірний характер і було зумовлено, передовсім, подальшим процесом диференціації українського селянства, визначенням політичних і соціальних інтересів різних його груп. На думку дисертанта цьому сприяли і суто суб'єктивні обставини - несталість політичної доктрини УПСР, аморфність організаційної структури, брак досвіду у лідерів партії.

На формування ідейно-політичних засад "лівоберезної" течії впливали, головним чином, такі фактори. Насамперед, особливості соціального розвитку в базових для формування цієї течії губерніях - Полтавській і Харківській, де переважну кількість складала дрібні селянські господарства. А також, не останню роль зіграло і географічне розташування цих губерній - близько від Росії, що обумовлювало швидке проникнення впливу російської соціал-демократії /і більшовиків тощо/.

Вирішальне значення для розколу УПСР мав гетьманський переворот 29 квітня 1918 р. Протилежне ставлення до Гетьманської Держави двох основних течій партії зробило неможливим подальше формальне існування єдиної партії, бо представники "лівоберезної" течії, в протилежність іншим, заперечували будь-яку можливість співробітництва з гетьманським урядом. Наслідком цього і стало організаційне оформлення ідейного розколу УПСР на ІV з'їзді в травні 1918 р. При виборах до ЦК, туди потрапила більшість представників "лівоберезної" течії, і ЦК оголосив розпуск УПСР, заявив про початок

нової реєстрації членів партії відповідно із своєю платформою та перехід партії на нелегальний стан. Таким чином, і був покладений початок формування нової політичної партії - партії боротьбистів, що дістала таку назву завдяки назві свого центрального органу "Боротьба".

Аналіз організаційної структури партії свідчить, що головним прикладом її побудови став, запозичений у більшовиків принцип "демократичного централізму", який знайшов свій відбиток у новому статуті. На погляд лідерів партії цей принцип найбільш відповідав революційним подіям і на його базі можна було сформувати партію з міцною партійною дисципліною, чіткою підпорядкованістю низових організацій вищим.

У другому розділі - "Політична доктрина боротьбизму" - аналізуються основні програмові засади боротьбизму, простежуються його ідейно-політична еволюція до націонал-комунізму.

Боротьбизм запропонував свою програму вирішення основних питань української революції 1917-1920 рр., характерною рисою якої було поступове "полівіиння" і перехід в соціально-економічному аспекті фактично на позиції більшовиків.

Боротьбисти розробили свою концепцію української революції 1917-1920 рр., основні положення якої полягали в наступному. За переконанням боротьбистів, Україна переживала свою революцію, незалежну від російської, яка здійснювалася силами самої України. Головною особливістю цієї революції, на їх думку, було те, що вона вирішувала не тільки соціальні, а й національні проблеми. Революція розглядалася боротьбистами як комуністична за своїм характером і вбачалася складовою частиною "всесвітньої комуністичної революції". З огляду на це й визначалися її румійні сили, якими вважалися "міський і сільський пролетаріат", а також "напівпролетарські верстви села разом з біднішим селянством". На погляд боротьбистів на чолі цієї революції повинен був стати "український комуністичний центр", тісно пов'язаний з українським національним процесом, ядром якого мала право стати лише Українська Комуністична партія /боротьбистів/, бо мала значний вплив серед українського населення.

Відповідно із своїм розумінням характеру і завдань революції боротьбисти формували свої позиції і щодо можливих форм організації влади на Україні. З початку свого існування характерною рисою позиції партії з цього питання був своєрідний дуалізм /що був ус-

падкований від колишньої УПСР/, коли водночас визнавалася необхідність існування двох вищих законодавчих органів - некласового - парламенту і суто класового - Всеукраїнської Ради Робітничих та Селянських депутатів. Це знайшло відбиток у першому програмовому документі - "Платформі ЦК УПСР", ухваленій 3-го червня 1918 р.

Період гетьманщини став переломним у житті партії, коли вона повністю відійшла від позицій парламентарної демократії і стала на суто класові, більшовицькі позиції, визнавши необхідність диктатури пролетаріату у вигляді Рад робітничих та селянських депутатів.

Гасло "Вся влада Радам!" боротьбисти, як і значна кількість українських партій, запозичили у більшовиків, яким вдалося придепити значній частині селянства і робітництва це гасло /що в свою чергу відбивало певний рівень політичної культури широких мас/. Відчуваючи зрусифікований відтінок Рад, боротьбисти намагалися залучити до них якомога ширший український загаль.

Аналіз національно-державницької програми боротьбистів свідчить, що вона базувалася на засадах соціалістичної федерації, яка вважалася ними найоптимальнішою формою вирішення національної проблеми. З огляду на це Україна повинна була стати членом "Всесвітньої Федерації Соціалістичних Республік", а самостійність України розглядалася лише як умова переходу до федерації. Однак федерацію вони розуміли як подальший, наступний за самостійність, а не попередній етап міжнародних відносин, бо федерацію мали скласти рівноправні, самостійні держави з власними політичними і економічними центрами. На чолі федерації повинен був стати "верховний керуючий центр", якому надавалися лише загальнополітичні права без функцій виконавчо-розпорядчої влади. За сферою частинами федерації залишалася повна автономія у справах внутрішньої політики і економіки.

Існування України як окремого організму у "Всесвітній Соціалістичній Федерації" обумовлювало, на думку боротьбистів, і необхідність визнання державною мовою саме українську мову, а також створення самостійної "Української Червоної Армії".

В розділі викладається соціально-економічна програма партії боротьбистів, що випливала з загального принципу державотворення принципу федералізму. Партія вимагала, щоб всі галузі життя були організовані на федеративних підвалинах. Насамперед, федеративне

об'єднання органів управління економікою і профспілками.

Значне місце в цій програмі відводилося проблемі аграрної реформи в Україні. Одним з перших умов проведення реформи боротьбисти вважали необхідність ретельного врахування місцевих обставин і особливостей, які полягали, насамперед, в традиційно складених формах землекористування.

На початку свого існування партія вбачала, що земельна реформа в Україні має провадитись на засадах соціалізації, тобто рівного розподілу землі серед селян. З утвердженням радянської влади в Україні, аграрна програма боротьбистів почала поступово еволюціонувати до націоналізації землі, метою якої було усупільнення засобів і продуктів виробництва сільського господарства, створення колективних господарств. Однак, схилившись поступово до більшовицької програми вирішення земельної проблеми, боротьбисти залишалися стоїти на принципах врахування місцевих особливостей, де, на їх думку, майже не існувало ґрунту для проведення націоналізації землі. Тому націоналізація розглядалася ними лише як мета, а своє завдання вони вбачали в утворенні умов, сприяючих їй і виступали за рівноправне існування на селі таких форм господарств, як державні маєтки, колективні, "об'єднані", кооперативні та окремі селянські господарства.

Загальним наслідком проведення земельної реформи, як вважали боротьбисти, має стати добробут селян /матеріальний і моральний/ на рівні з добробутом робітничого класу.

Щодо питань реорганізації промисловості погляди боротьбистів фактично повторювали більшовицькі положення. Так, на погляд боротьбистів, вся організація виробництва повинна була провадитись планомірно, здійснюватися централізовано через державні органи. З метою запобігання бюрократизації апарату управління вбачалося доцільним залучити до управління промисловістю широкі пролетарські маси через професійні союзи. Останні в своє чергу повинні були прагнути зосередити в своїх руках усе управління народним господарством і заохочувати широкі прошарки працівників кожної галузі. Боротьбисти виступали за одержавлення профспілок, надання їм функцій використання усіх сил праці на підставі розподілу та перерозподілу. Взагалі, треба зазначити, що в своїй соціально-економічній програмі боротьбисти значно менше приділяли уваги реорганізації промисловості порівняно з питаннями перебудови села. В значній мі-

рі це пояснювалося тим, що боротьбисти вийшли з УІЕР, соціальною базою якої складало переважно українське селянство.

У третьому розділі - "Основні напрямки та засади тактики партії боротьбистів" - досліджується практична діяльність партії періоду української революції 1917-1920 рр., аналізуються її вплив на поточні події.

За короткий термін свого існування партія перебувала, як на нелегальному, так і легальному становищі. Це впливало з визнання або невизнання партією певної існуючої влади в Україні. Зокрема, такі періоди, як доба Гетьманської Держави, доба Директорії і період денікінщини, партія знаходилася на нелегальному становищі. Хоча кожна з цих влад відрізнялася своїми цілями та політичними силами, що репрезентували їх, загалом суть їх суперечила основним засадам боротьбизму, що ставило партію у відкриту опозиційність. З іншого боку, негативне ставлення цих урядів до партії /іноді відкрито вороже/ не залишало можливості для неї легального існування.

Легально партія діяла в період встановлення радянської влади в Україні, що відповідало її уявленню про можливі форми організації влади і дозволялося більшовицьким урядом.

Становище легальності або нелегальності сформувало й необхідність вироблення відповідної тактики. Своє існування партія починала як нелегальна, підпільна в період Гетьманської Держави. Тому саме в цей період були вироблені основні форми та засоби нелегальної тактики, які широко використовувалися партією й в наступні два періоди нелегальності.

Аналіз документів свідчить, що нелегальна робота партії велася в таких напрямках: літературна, організаційно-інструкторська та бойова. З метою їх реалізації був створений інститут партійних емісарів на чолі з "Радою Головних Революційних Емісарів" /Центрревком/, який діяв на терені України. Партією велася широка агітація серед населення, видавалися відозви, звернення, значна частина активних членів партії займалися пропагандою серед війська противника. Однак головні зусилля партії були зосереджені на формуванні бойових загонів для систематичної дезорганізації тилу, а також на підготовчій роботі по організації загального повстання проти існуючої влади з метою сприяння встановленню радянської влади в Україні.

З часу встановлення радянської влади в Україні, партія повела

легальну боротьбу за те, щоб її представників було прийнято до складу радянського уряду. Однак більшовики погодилися на це лише в травні 1919 р., коли їх політика призвела до ряду повстань в Україні.

Увійшовши до уряду і тим самим взявши на себе відповідальність за його політику, своїм головним завданням партія вбачала вихід з економічної руїни та втілення в життя принципу фактичної рівноправності всіх національностей. З самого початку своєї діяльності в уряді боротьбисти запропонували свою альтернативу державного будівництва в Україні. Аналіз документів /резолуцій, проектів законів, директив та ін./, які подавалися фракцією боротьбистів для розгляду в уряді, свідчать, що основними положеннями цієї альтернативи були: створення незалежної Української Радянської Республіки із власним незалежним від Москви центром управління народним господарством і окремою Українською Червоною Армією. В республіці влада мала бути представлена Радами робітничих та селянських депутатів, а економічне життя перебудоване на соціалістичних засадах. До того ж необхідно було створити всі умови для розвитку української мови та культури, водночас даючи можливість розвитку й іншим культурам.

Однак в реальних умовах тогочасної України /пріоритет більшовиків у політичній системі республіки/ боротьбисти не мали достатніх сил для втілення своїх намірів в життя, бо в радянському уряді не складала чисельної більшості. Вони не могли спертися на власну армію та власний державно-партійний апарат і тому не були господарями ситуації, а звідси впливали і дуже обмежені можливості впливу на урядову політику.

Діючи в легальних умовах, партія намагалася посилити свій вплив серед широких верст населення і стати масовою партією. Для досягнення цього використовувалися, зокрема, такі засоби як створення на місцях партійних осередків та "гуртків співчуваючих", розповсюдження партійної преси та літератури, влаштування бібліотек, хат-читалень, лекцій, мітингів, зборів, організація курсів, шкіл для дорослих, партійних клубів, а також безпосередня участь членів партії в профспілках, кооперативних організаціях, осередках "Просвіти" тощо.

Регіональний вплив боротьбистів був неоднаковим. Найбільшої розповсюдженості партія дістала в трьох губерніях - Київській,

Полтавській та Чернігівській.

Аналіз реєстраційних карток членів партії дає можливість з'ясувати її соціальну базу. Місцеві організації склалися переважно з представників інтелігенції, селян, учнів і студентів, робітництво було представлено в меншій мірі. За національною ознакою основна маса членів партії були українцями. За своїм віком партія була дуже молода, більшість членів були в віці від 17 до 30 років.

В розділі аналізуються причини зникнення партії боротьбистів з політичної арени України. Насамперед, це політика більшовиків, яка була спрямована на ліквідацію багатопартійності. Певною мірою це було обумовлено й тогочасним рівнем політичної культури українського суспільства, яке не мало досвіду існування багатопартійної системи в країні. Тому значна маса селянства та робітництва не розуміла доцільності існування двох майже однакових партій.

У висновках підсумовуються основні ідеї дисертаційного дослідження; дається визначення поняття "боротьбизм".

— БОРТЬБИЗМ - перша політично та організаційно оформлена течія українського націонал-комунізму, який виник і розвивався як історична спроба поєднати в політиці та на практиці вимоги української революції 1917-1920 рр. з основними принципами політичної доктрини більшовизму.

— В революції боротьбизм займав пробільшовицьку позицію, з огляду на те, що головним своїм завданням вбачав сприяння перемозі "комуністичної революції" в Україні і фактично визнавав принципові положення більшовизму /диктатура пролетаріату, влада Рад, визначення комуністичного характеру революції на Україні та ін./, розходячись лише в засобах проведення їх в життя.

-- Підтримка гасла "Вся влада Радам!", а також співробітництво із більшовиками, призвели до певної ізоляції партії, а її боротьба проти Директорії фактично означала розрив єдиного українського національного фронту, що мало фатальне значення для національно-визвольних змагань України в революції 1917-1920 рр., бо певною мірою сприяло окупації України радянською Росією.

-- Вийшовши разом з більшовиками до складу радянського уряду, боротьбисти запропонували свою програму національно-державного будівництва в Україні. Не маючи реальних сил для її втілення в життя, вони могли стати конструктивною опозицією до існуючої влади. Краще розуміючи місцеві умови та маючи значно ширшу соціальну базу,

вони могли виступити тою протипагою, яка б стримувала більшовиків від їхнього радикалізму. Однак в ситуації незавершеного формування багатопартійної системи в Україні і зважаючи на політику більшовиків на створення своєї партійної монополії, реалізація цього шляху була неможливою.

-- З огляду на це, партія боротьбистів була поставлена в такі умови, що мала або самоликвідуватися, або перейти в підпілля /що фактично означало політичну, а потім і фізичну смерть/. Тому партія обрала перший шлях. Формально це означало, що вона програла боротьбу за владу більшовикам. Однак, на тому етапі, політичного банкрутства їхніх ідей не сталося, бо спостерігався процес українізації певної частини КП/б/У. До того ж, ідеї націонал-комунізму знаходили своїх прибічників і в подальшій історії радянської України, що на певних етапах розвитку мав позитивний характер.

Основні положення та зміст дисертації викладені в публікаціях:

1. Боротьбизм і українська державність. // Українська державність: історія і сучасність. - Наукова конференція. - 21-22 січня 1993. - Київ.
2. Боротьбисти в українській революції 1917-1920 рр. // Політична думка в Україні: минуле і сучасність. - Науково-методична конференція. - Київ. - 1-4 лютого 1993.
3. Проблема становлення української государственности и боротьбизм. // Политика и власть. - Научно-практическая конференция. - Запорожье. - 20-21 апреля 1993.
4. Хрещений батько /В. Блакитний - засновник української радянської преси 20-х років/. // Наука і суспільство. - 1993. - № 7-8. - С. 36-39.

Власів

AB28862

AB 28.862